
TÜRKMENISTANDA YLYM WE TEHNIKA SCIENCE AND TECHNOLOGY IN TURKMENISTAN НАУКА И ТЕХНИКА В ТУРКМЕНИСТАНЕ

Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň ylmy-nazary žurnaly

Scientific-theoretical journal of the Academy of Sciences of Turkmenistan

Научно-теоретический журнал Академии наук Туркменистана

AŞGABAT

Çemen Baýryýewa,

Türkmenistanyň Daşary işler ministrliginiň Halkara gatnaşyklary institutynyň uly mugallymy

**TÜRKMEN WE İNLIS DILLERINDE HABARYŇ GÖRNÜŞLERINIŇ,
AŇLADYŞ AÝRATYNLYKLARYNYŇ DEGŞIRME DERŇEWI**

**Türkmenistanyň Prezidenti
Serdar BERDIMUHAMEDOW:**

*– Dünýä içre ýene bir ajaýyp dünýä bar, oňa
Magtymguly Pyragynyň dünýäsi diýilýär [1].*

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Gahryman Arkadagymyzyň başlangyçlary netijesinde hem-de hormatly Prezidentimiziň parasatly baştutanlygynda bilim ulgamyny döwrebap ösdürmäge uly üns berilýär, ýaşlaryň ylmy döredijilik bilen meşgullanmaga üçin giň mümkinçilikler döredilýär.

Döwletimiziň içeri we daşary syýasatynda durmuşa geçirilýän düýpli özgertmeler ene dilini we daşary ýurt dillerini suwara bilýän ýokary derejeli hünärmenleri taýýarlamaga talap edýär. Bu ugurda öňde durýan wezipeleri çözmekde türkmen we daşary ýurt dilleriniň deňşdirme hem-de degşirme derňewi derwaýys häsiýete eýe bolýar. Nazary ähmiýetinden başga-da, bu ylmy barlaglaryň netijeleri, esasan, dilleri okatmagyň amalyýetini we usulyýetini kämilleşdirmegi hem maksat edinýär.

Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň baştutanlygynda Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ynsanperwer ugurlarda amala aşyrylýan tutumly işleriň çäklerinde türkmen halkynyň meşhur şahsyýetleriniň, hususan-da türkmen edebiyatynda öçmejek yz goýup giden nusgawy şahyrlarymyzyň ömri we döredijiligi ylmy taýdan düýpli öwrenilýär. Beýik akyldar şahyr Magtymgulynyň türkmen durmuşyna ýetiren ägirt uly täsiriniň ylmy esasyda öwrenilmegi, onuň gymmatly edebi mirasynyň halkymyzyň, bütin dünýä jemgyýetçiliginiň arasynda giňden wagyz edilmegi, sarpalanmaga muňa aýdyň şaýatlyk edýär.

Beýik şahsyýetleriň – milli şahyrlaryň we ýazyjylaryň döredýän ajaýyp eserleri her diliň ulanylyş gerimini giňeltmäge, kämilleşdirilmegine itergi berýän çeşmeler bolup hyzmat edýärler. Belli bolşy ýaly, beýik akyldar Magtymguly Pyragynyň edebi döredijiliginiň XVIII–XIX asyrlarda türkmen durmuşynda tutýan orny, halkymyzyň ondan soňky taryhy ykbaly üçin ähmiýeti ylmy esasyda seljerilip, onuň gymmatly we dürli temalara degişli edebi mirasy täze döwrüň talaplaryna kybat röwüşde halkymyza ýetirildi, dünýä dilleriniň köpüsine terjime edildi.

Häzirki döwürde şahyryň eserleri terjimäniň nazaryýetiniň we amalyýetiniň gazananlaryna esaslanýan usullaryň önümlü ulanylmagynda dünýä dillerinde ýaňlanýar. Akyldar pederimiziň

eserleriniň asyl nusgalaryna olaryň dünýä dillerine edilen terjimeleriniň barabarlygyny seljermek deňeşdirme hem-de degşirme dil bilimi üçin derwaýys meseleleriň çözümlerini delillendirmäge mümkinçilik berýär.

Her bir daşary ýurt diliniň grammatikasynyň özboluşly aýratynlyklaryny ýüze çykarmak, olary ylmy nukdaýnazardan öwrenmek dili kämil derejede öwrenmegi-de, öwretmegi-de düýpli şertlendirýän esaslardyr.

Garyndaş däl we gurluş babatda tapawutly dilleriň degşirme derňewiniň umumy ýörelgelerini hem-de usullaryny işläp taýýarlamak dil biliminde derwaýys ugurlaryň biri. Rus alymy A. I. Smirniskiý bu usulyň ähmiýetini häsiýetlendirip, şeýle belleýär: “Degşirme usuly diňe bir daşary ýurt dili öwredilýän wagtynda bar bolan barlyklary beýan etmek üçin belli bir ähmiýete eýe bolmak bilen çäklenmän, eýsem islendik dil, şol sanda ene dili beýan edilende we ylmy taýdan derňelende hem belli bir derejede ähmiýetlidir, sebäbi dürli dildäki barlyklaryň degşirilmegi her bir diliň aýratynlyklaryny häsiýetlendirmäge we olara has oňat düşünmäge mümkinçilik berýär, bu bolsa diliň ösüşiniň içki kanunlaryny açmagyň we olary köptaraplaýyn öwrenmegiň başlangyjydyr” [15].

Degşirme derňewi dil birlikleriniň ählisine mahsus aýratynlyklary ýüze çykarmaga mümkinçilik berýär. Degşirilýän dillerde sözlem esasy aragatnaşyk birligi hökmünde aýratyn ähmiýetlidir. Sözlem leksika-semantik aýratynlyga we sintaktik gurluşa eýe bolup, onda äheňiň dürli görnüşleri ulanylýar. Sözlemiň iň esasy alamatlarynyň biri-de predikatiwlik (habarlyk) hasap edilýär. Eýä degişli alamatlaryň habar tarapyndan tassyklanmagyna ýa-da inkär edilmegine habarlyk diýilýär. Habarlyk sözlemiň baş agzalarynyň arasynda köpdürli özara gatnaşyklary ýüze çykarýar.

Habar sözlemiň baş agzalarynyň biridir. Ol “predikat” diýlip hem atlandyrylýar. Ylmy çeşmelerde “predikasiýa” we “predikatiwlik” (“habarlyk kategoriýasy”) adalgalary giň manyda, “habar” we “predikat” adalgalary bolsa, dar manyda – sözlemiň anyk baş agzasyny atlandyrmak üçin ulanylýarlar. Eýäniň garaşsyz baş agzadygy göz önünde tutulyp, habaryň söz ýa-da sözleriň utgaşmasy arkaly aňladylýandygy we sözlemi gurnaýjy merkezi agzadygy sebäpli, eýeden has ähmiýetli diýlip ykrar edilýär. Şunuň bilen birlikde, ylmy barlagyň wezipelerinden ugur alyp, häzirki zaman dil biliminde giňden ulanylýan “habar”, “habarlyk”, “predikat”, “predikasiýa” ýa-da “predikatiwlik” düşüňjeleriniň umumy kabul edilen garaýyş esasynda kesgitlemeýändigini nazara alyp, olary aýyl-saýyl edip seljermegiň, biri-birinden tapawutlandyrmagyň netijesinde degişli çözümleri tapmak zerurdyr.

Iňlis dili boýunça esaslandyrylan ylmy derňewleriň we giňden ulanylýan okuw kitaplarynyň awtory W. D. Arakin sözlemi deňeşdirme we degşirme nukdaýnazardan derňemek bilen, esasan, dürli dillerdäki sözlem agzalarynyň umumylyklaryna hem-de häsiýetli aýratynlyklaryna içgin garap geçýär. Ol: “Nominativ hyzmaty ýerine ýetirýän söz düzüminden tapawutlylykda, sözlem pikiri, meýillendirmäni ýa-da soragy aňladýar” diýip belleýär [7]. Şunuň bilen birlikde, awtor sözlemiň grammatik esasy predikatiwlikden ýa-da habarlykdan ybaratdyr diýip nygtamak bilen, predikatiwligi mazmunyň hakykata gatnaşygyny dil serişdeleri arkaly aňladýan birlik hökmünde kesgitleýär [7].

Sözlem agzasyny teswirlemegiň esasy diliň bu sintaktik birliginiň sözlemde ýerine ýetirýän hyzmaty bilen şertlendirilýär. Özbaşdak many aňladýan islendik söz sözlemiň çäginde ol ýa-da beýleki sintaktik hyzmaty ýerine ýetirip bilýän serişdedir. Şol bir wagtyň özünde, sözlem agzalarynyň ýerine ýetirýän sintaktik hyzmaty olaryň sintaktik gatnaşyklary ýüze

çykarýandygy üçin semantik häsiýete-de eýedir. Diýmek, sözlem agzasyna özünde funksional we semantik alamatlary jemleýän sintaktik birlik hökmünde garalmalydyr.

Sözlem agzalary baradaky meselä garap geçmek aýratyn ähmiýete eýedir. Sözlemiň belli bir agzadan ybarat bolmagy onuň esasy alamatlarynyň biridir. Sintaksis boýunça ylmy çeşmelerde we okuw kitaplarydyr gollanmalarda, adatyça, baş hem-de aýyklaýjy agzalardan ybarat sözlemiň düzümi beýan edilýär. Baş agzalara eýe bilen habaryň, aýyklaýjy agzalara – doldurgyjyň, aýyrgyjyň we ahwalatyň degişli edilmegi hem köpçülikleýin kabul edilen garaýyşdyr [10].

Ilki bilen, has umumy düşünje hökmünde habarlyk kategoriýasynyň (predikasiýanyň) ylmy edebiýatda kesgitlenişi barada durup geçmek ýerlikli bolar. Lingwistik ensiklopedik sözlükde predikasiýa “hakykatyň wakasyny, ýagdaýyny şöhlelendirmek maksady bilen dil aňlatmalarynyň nominasiýa we lokalizasiýa bilen bilelikde üçünji bir esasy hyzmaty, özbaşdak sözler bilen aňladylan pikiriň garaşsyz predmetlerini birleşdirmek hadysasy” [12] hökmünde kesgitlenýär. Predikasiýanyň iki tapgyry tapawutlandyrylýar. Birinji tapgyrda (dar manysynda) has ýönekeý dil aňlatmalarynyň manylarynyň birleşdirilmegi bolup, muňa “tamamlanmadyk predikasiýa” diýilýär. Ikinji tapgyrda giň manysynda wakany, ýagdaýy tassyklamak ýa-da inkär etmek diýen manylary aňladýar. Muňa “tamamlanan predikasiýa” diýilýär.

Nazary dil biliminde predikasiýa (habarlyk kategoriýasy) barada iki hili garaýyşyň bardygyny bellemek bolar. Olaryň birinjisine laýyklykda, habarlyk kategoriýasyna tutuş sözlemiň hyzmaty hökmünde garalyp, onuň görkezijileri hem diňe bir habar hyzmatynda gelen işlige däl-de, bütin sözleme mahsus diýlip ykrar edilýär [9]. Ikinji garaýyşda habarlyk kategoriýasy diňe “işlik toplumynyň” hyzmaty hökmünde derňelýär [13].

Bulardan başga-da, ylmy çeşmelerde predikatiwligiň (habarlyk kategoriýasynyň) dürli kesgitlemeleriniň ulanylýandygyny görmek bolýar. Olaryň giňden goldanylýanlarynyň käbirini agzap geçmek dildäki bu hadysa babatda dürli garaýyşlaryň bardygyna göz ýetirmäge mümkinçilik berýär: 1) predikatiwlik – sözlemi hasyl edýän sintaktik kategoriýa bolup, ol sözlemiň mazmunyny hakyky ýagdaý bilen barabarlaşdyrýar we ony habar berilýän maglumatyň birligine öwürýär [8]; 2) grammatikada ulanylyp, kategoriýa hökmünde şekilleýin sintaktik serişdeleriň giden toplumu arkaly habar berilýän maglumaty hakykatyň ol ýa-da beýleki wagty bilen barabarlaşdyrýar; 3) düzümine eýäniň gatnaşmadyk sözleminde diňe predikatyň üsti bilen aňladylýan içki sözleşiş [15].

Türkmen dil biliminde habarlyk kategoriýasynyň esasy morfologik görkezijilerini kesgitlemek, olaryň asyl sözleriň haýsylaryna goşulýandygyny seljermek hem-de şunuň bilen birlikde, aňladýan predikatiw manysyny aýyl-saýyl etmek bilen çäklenilýär [3]. Türkmen diliniň ylmy grammatikasynda, esasan, “habar” adalgasynyň ulanylýandygyny, “predikat”, “predikatiwlik”, “predikasiýa” adalgalarynyň garalýan dil hadysasyny seljermek üçin seýrek duş gelýändigini bellemek gerek [3].

Iňlis dili boýunça ylmy çeşmelerde bu adalgalar dil bilimi nazaryýetinde kabul edilen manylarda ulanylýarlar. Dil nazaryýeti boýunça iňlis dilini derňemegiň esasynda ýerine ýetirilen işlerde “predikasiýa” ýa-da “predikatiwlik” adalgalary habarlyk kategoriýasyny giň manysynda, “predikat” ýa-da “habar” adalgalary bolsa dar manysynda aňlatmak üçin takyk tapawutlandyrylyp ulanylýarlar [15].

Şol bir wagtyň özünde, iňlis dilini öwrenmek boýunça ýerine ýetirilen usuly çeşmelerde, terjimäniň nazaryýeti we amalyýeti boýunça edilen işlerde giň we dar manysynda hem, esasan, “habar” ýa-da “predikat” adalgalarynyň ulanylýandygyna duş gelmek bolýar [11].

Türkmen we iňlis dilleriniň habarlyk kategoriýasyny aňladýan serişdeleri derňemek üçin birnäçe kynçylygyň ýüze çykýandygyny bellemek gerek.

Türkmen we iňlis dillerinde habaryň leksika-semantik we grammatik alamatlary boýunça görnüşleri kesgitlenildi. Türkmen dilinde sada habaryň iki sany esasy görnüşi bellenenip, olar işliklerden bolan sada habar we isimlerden bolan sada habara we işliklerden bolan sada habar dürli işlik şekilleri bilen aňladylýandygyny hem-de isimlerden bolan sada habar atlar, çalyşmalar, sypatlar, sanlar, hallar arkaly aňladylyp, işliklerden we isimlerden bolan goşma habaryň dürli görnüşleri ýüze çykarylýar. Öz gezeginde olaryň hersiniň hem birnäçe görnüşi tapawutlandyrylýar.

Iňlis dilinde düzümi boýunça habaryň, esasan, iki görnüşi tapawutlandyrylýar: sada habar (the simple predicate), goşma habar (the compound predicate). Goşma habaryň işlikden bolan goşma habar (the compound verbal predicate) we isimden bolan goşma habar (the compound nominal predicate) görnüşleri ulanylýarlar. Iňlis dilinde habary aňlatmak üçin baglaýjy we kömekçi işlikleriň hyzmaty uludyr.

Ýokarda agzalyp geçilen nazary esaslara daýanyp, akyldar şahyrymyz Magtymguly Pyragynyň eserleriniň iňlis diline terjime edilenlerini seljermek birnäçe möhüm delilleri anyklamaga mümkinçilik berýär. Beýik şahyryň goşgularyny iňlis diline terjime eden belli antropolog Pol Maýkl Taýlor şahyryň “*Döwletalynyň*” (“*Dovletali*”) goşgusyny iňlis diline eden terjimesinden mysallara ýüzleneliň:

Sansyz ile *serkerdedir, soltandyr*;
Jeň ýerinde *jellat, belki, arslandyr*;
Menzili – *metjitdir*, öýi – *diwandyr*;
Gijesi-gündizi *Döwletalynyň* [4].

He is the commander, sultan to countless people,
He is merciless as a lion in the battlefield,
His abode is a Mosque, his home is the Council,
Throughout days and nights for *Dovletali* [16].

Bu goşgy setirleri seljerilende, iki dilde habaryň aňladyşynda düýpli tapawutlaryň bardygyna göz ýetirip bolýar. Türkmen dilinde düşüm şekilinde gelen atlardan bolan sada habar sözlemiň eýesiniň kim ýa-da nämedigini anyklaýar. Türkmen dilindäki bu habar görnüşi iňlis dilinde *baglaýjy işlik (the link verb to be) + at (the nominal part of the predicate)* nusgasyndaky isimli goşma habar bilen ekwiwalentli berilýär. Mysal üçin, birinji setirdäki habar türkmen dilinde “Sansyz ile *serkerdedir, soltandyr*/ *He is the commander, sultan* to countless people”, ikinji setirdäki “Jeň ýerinde *jellat, belki, arslandyr*/ *He is merciless as a lion* in the battlefield”, türkmen dilindäki “*arslandyr*” iňlis diline terjime edilende “*as a lion*” diýip berlip, ol deňeşdirme (meňzetme) manysynda ulanylan at arkaly aňladylypdyr. Şeýlelikde, iňlis dilinde “*is merciless*” isimden bolan goşma habar (*the compound nominal predicate*) hyzmatyny ýerine ýetirýär. Goşgynyň üçünji setirindäki “Menzili – *metjitdir*, öýi – *diwandyr*” isimden bolan sada habar hyzmatyny ýerine ýetirip, iňlis dilinde bolsa “*His abode is a Mosque, his home is the Council*” isimden bolan goşma habar (*the compound nominal predicate*) bolup gelýär. Sada habaryň garalýan görnüşi iňlis dilinde ekwiwalentli berlende, baglaýjy işligiň häzirki zaman şekili bilen (*is*) ulanylýar. Türkmen dilinde baş düşümde gelen

asyl we ýasama atlar ýöňkeme goşulmaly ýa-da goşulmasyz şekilde bolup, ondan soň hem *-dyr/-dir* (*serkerdedir, soltandyr, arslandyr, metjitdir, diwandyr*) kem işlik affiksini kabul edip, sada habar hyzmatyny ýerine ýetirýärler. Diýmek, degşirilýän dillerde ikinji setirdäki habar hyzmatyny türkmen dilinde isimden bolan sada, iňlis dilinde bolsa isimden bolan goşma habar (the compound nominal predicate) ýerine ýetirýär. Türkmen dilinde goşulan sözlerine habarlyk ýokundysyny, işlik nyşanyny berýän goşulmaly sözlere kem işlikler diýilýär. Kem işlikler işligiň ýöňkemedede üýtgemegine, belli bir zaman aňlatmagyna sebäp bolýar. Olara *-dy/-di; -dyr/-dir; -dur/-dür; -mys/-miş; muş/-müş* goşulmalary we *eken* sözi degişli bolup, bular, esasan, atlar, sypatlar, sanlar, çalyşmalar, hallar, şeýle hem dürli işlik şekilleri bilen ulanylýar.

Mälüm bolşy ýaly, M. Petjikowa, A. Rozyýewa, G. Myradowa tarapyndan ýokary okuw mekdepleri üçin ýazylan “Türkmen dili. Morfologiýa” okuw kitabynda şeýle bellenyär: “Türkmen dilinde goşulan sözüne habarlyk ýokundysyny, işliklik nyşanyny berýän şekillere *kem işlikler* diýilýär. Olara: *-dy/-di/-dyr/-dir/-dur/-mys/-miş/-muş/-müş* goşulmalary we *eken* sözi degişlidir”. Diýmek, türkmen dilinde baş düşümde gelen asyl we ýasama atlar ýöňkeme goşulmaly ýa-da goşulmasyz şekilde bolup, ondan soň hem *-dyr/-dir* kem işlik affiksini kabul edip, sada habar hyzmatyny ýerine ýetirip bilýärler [5].

Iňlis dilinde isimden bolan goşma habar baglaýjy işlikden (Link Verb) we habaryň isim böleginden (*nominal part of the predicate*) ybaratdyr. Habaryň bu görnüşiniň isim bölegi başgaça “predikativ (*habarlyk*) agza” (*predicative*) diýlip hem atlandyrylýar. Habardaky baglaýjy kömekçiniň anyk hyzmatyny görkezip bolar: ol eýäni habaryň isim bölegi bilen baglanyşdyrýar, şeýle hem zaman, dereje şekilleriniň görkezijileri, kä halatlarda bolsa şahs we san görkezijileri bolup bilýär. Iň işjeň ulanylýan baglaýjy *to be* işligidir.

To be işliginden başga-da, baglaýjy hyzmaty *to get, to become, to grow, to turn – bolmak, bir ýagdaýdan beýlekisine geçmek* manysynda; *to seem, to appear – ähtimal, mümkin bolmak* manysynda gelýän beýleki işlikler hem ýerine ýetirýär.

Isimli goşma habaryň isim bölegi onuň esasy manysyny aňladýar, ol bölek atlardan, sypatlardan, mukdar we tertip sanlardan, dürli çalyşmalardan, hallardan, işligiň şahs görkezmeýän şekillerinden (nämälim şekili, ortak işlik şekili we gerundiý), sözlemdäki söz utgaşmalaryndan, söz düzümlerinden, gerundiý ýa-da iş ady düzüminde bolan çylşyrymly söz utgaşmalaryndan hasyl edilýär.

Sözlemde habar hyzmaty, esasan, işlik şekillerine mahsusdyr. Degşirilýän dilleriň ikisinde-de habaryň iň işjeň görnüşleri işliklerden bolan sada habardyr.

Şeýlelikde, iňlis dilinde isimden bolan goşma habar baglaýjy işlikden (*Link-verb*) we habaryň isim böleginden (*the nominal part of the predicate*) ybarat bolýandygyny, ondaky isim bölegiň “predikativ (*habarlyk*) agza” (*predicative*) diýlip hem atlandyrylýandygyny, şeýle hem baglaýjynyň kömekçi hyzmaty ýerine ýetirýändigini ýokardaky setirlerde görmek bolýar.

Ýene bir mysala ýüzleneliň. Pol Maýkl Taýlor şahyryň “*Görülsin indi*” (“*Confront Destiny*”) goşgusyň iňlis diline terjime edende aşakdaky bendi şeýle beripdir:

Göz bilen *gördüňiz*, köpler *gedadyr*,
Niçeler *azaşdy*, niçe *pidadyr*,
Eý, ýaranlar, *kuwwat berjek* Hudadyr,
Aly zülpükary syrlysyn indi [4].

You *witnessed* the majority *become poor*,
Some *lost* their way, some *lost* their lives,
Oh, dear friends, only God *can help* you,
Let Ali *pull out* his Zulpukar, the sword [16].

Birinji setirdäki “*gördüňiz*” sözi bilen aňladýan habar iňlis diline terjimede “*witnessed the majority become poor*” düzüminde *witnessed* işlik şekili bolan söz utgaşmasy arkaly berlipdir. Türkmen dilindäki “*gedadyr*” kem işligi bilen aňladylan sada habar iňlis dilinde doldurgyç hyzmatyny ýerine ýetirýän “*the majority become poor*” (*a complex object*) bilen ekwiwalentli aňladylypdyr. Bu mysallar degşirilýän dilleriň ikisinde-de dürli grammatik serişdeleriň ulanylýandygyny we kontekste görä terjimede özgertme usulyndan peýdalanmagyň zerurdygyny tassyklaýar. Goşgynyň ikinji setirindäki “*azaşdy*”/“*pidadyr*” sözler bilen aňladýan sada habar iňlis dilinde “*lost*” (*the simple verbal predicate*) sada habar bilen berilýär. Bu bolsa iki dilde sada habary aňlatmakda meňzeşlikleriň bardygyny subut edýär.

Goşgynyň üçünji setirindäki “*kuwwat berjek*” sözleri goşma habar hyzmatyny ýerine ýetirýärler. Habaryň bu görnüşi iňlis dilinde düzüminde modal işlik bolan goşma habar hyzmatyny ýerine ýetirýän “*can help*” söz utgaşmasy arkaly berilýär. Türkmen dilinde esasy sözi işligiň geljek zaman şekilinden bolan goşma habary iňlis dilinde ekwiwalentli bermek üçin düzüminde modal işlik bolan goşma habar ulanylýar. Goşgynyň dördünji setirinde “*syrlysyn*” sözi bilen aňladýan sada habar iňlis diline terjimede “*Let+Ali*” (*Propar name*) + “*pull out*” (*in an imperative sentence*) söz utgaşmasy arkaly berilýär. Iňlis dilinde bu utgaşma *complex object* (goşma doldurgyç) hyzmatyny ýerine ýetirýär.

Derňew maglumatlary türkmen we iňlis dillerinde gurluşy boýunça sada we goşma habar (the simple predicate we the compound nominal predicate) görnüşlerini tapawutlandyrmaga esas berýär. Şunuň bilen birlikde, türkmen dilinde sada habaryň sintetik ýa-da analitik görnüşdäki işlik şekilleri bilen aňladylýandygyny bellemek gerek. Mundan başga-da, derňewden görnüşü ýaly, goşma habaryň iki görnüşini – düzüm böleginiň biri işlik, beýlekisi işlik bolmadyk goşma habar (*isimli goşma habar – the compound nominal predicate*), iki düzüm bölegi hem işlikden bolan goşma habary (*işlikli goşma habar – the compound verbal predicate*) tapawutlandyryp bolýar.

Iki dilde habary aňlatmaga gatnaşýan baglaýjy işligiň we kömekçi işligiň biri-birinden bu hyzmatynda düýpli tapawutlydygy áydyň bolýar. Bu nazary maglumatlar Magtymgulynyň eserleriniň iňlis diline terjimesiniň derňewinde habaryň aňladylyşynda iki dilde-de meňzeşlikleriň we tapawutlaryň ýüze çykaryp bolýandygyny tassyklaýar. Geljekde Magtymgulynyň eserleriniň iňlis diline terjimelerinde habaryň aňladylyşyny giňişleýin derňemek bu babatda türkmen we iňlis dillerine mahsus umumylyklary hem-de aýratynlyklary ulgamlayyn esasyda ýüze çykarmaga mümkinçilik berip biler. Pyragynyň eserleri we olaryň iňlis diline terjimesi şeýle derňewi geçirmek üçin egsilmez çeşme bolup hyzmat ederler.

Türkmenistanyň Daşary işler ministrliginiň
Halkara gatnaşyklary instituty

Kabul edilen wagty:
2025-nji ýylyň
16-njy maýy

EDEBIÝAT

1. *Serdar Berdimuhamedow*. Magtymguly – dünýäniň akyldary. – Aşgabat: TDNG, 2024.
2. *Баллыев Г.* Түркмен дилинде кем ишликлер (XVII–XIX асыр язув ядыгэрликлери эсасында). Канд. дис. – Ашгабат, 1967.

3. Хэзирки заман түркмен дили. Синтаксис / Ред. П. Азымов, М. Н. Хыдыров, Г. Сопыев. – Ашгабат: ТДН, 1962.
4. Magtymguly. Eserler ýgyndysy. I jilt. – Aşgabat: Türkmenistanyň Ýlymlar akademiýasy, MGI, 2012.
5. Pejlikowa M., Rozyýewa A., Myradowa G. Türkmen dili. Morfologiýa. – Aşgabat: TDNG, 2018.
6. Türkmen diliniň grammatikasy: Morfologiýa / Umumy red. M. Söýegow; Jog. red. M. Saryhanow. – Aşgabat: Ruh, 2000.
7. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2005.
8. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. – М.: Боль. рос. энц., 2002.
9. Бенвенист Э. Именное предложение // Общая лингвистика / Пер. с фр. яз. – М.: Прогресс, 1974.
10. Джумаева С. Главные члены простого предложения в современном туркменском языке: автореф. дисс. к.ф.н. – А., 1971.
11. Качалова К. Н., Израилевич Е. Е. Практическая грамматика английского языка. – М.: ЛАДКОМ, 2016.
12. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Больш. рос. энцикл., 2008.
13. Мещанинов И. И. Глагол. – Л.: Наука, 1982.
14. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – М.: АЗЪ, 1992.
15. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка. – М.: Литература на иностранных языках, 1957.
16. Magtymguly Poems from Turkmenistan. English. Translation edited by Paul Michael Taylor, Ph. D. Smithsonian Institution. – Washington, D.C., 2014.

Chemen Bayriyeva

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE TYPES AND EXPRESSIVE FEATURES OF THE PREDICATE IN THE TURKMEN AND ENGLISH LANGUAGES

Various methods of linguistic analysis are widely used in modern linguistics. In accordance with the traditional principles of linguistic theory, the contrastive method is actively applied to the study of unrelated languages. The basic unit of the syntax in both the Turkmen and English languages is the sentence structure and the main component of this structure is the scientific study of the predicate.

This article provides a comparative study of the predicate in the Turkmen and English languages, specifically analyzing types of predicate as exemplified in the poems of Magtymguly and their English translations. Furthermore, the article examines the structural types of predicate in both languages, the methods for their equivalent translation, and the methodological aspects of their instruction within the theory and practice of translation.

Чемен Байрыева

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТИПОВ И ВЫРАЗИТЕЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ СКАЗУЕМОГО В ТУРКМЕНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

В современной лингвистике широко используются различные методы языкового анализа. В соответствии с традиционными принципами теории языка также активно применяется контрастный метод изучения неродственных языков.

Основной единицей синтаксиса туркменского и английского языков является структура предложения, а главным членом этой структуры – сказуемое. Научное изучение предикативной системы является одной из фундаментальных задач современного языкознания.

В данной статье проводится сопоставительное исследование сказуемого в туркменском и английском языках, в частности, анализируются типы сказуемых на примере произведений Махтумкули и их переводов на английский язык. Кроме того, рассматриваются структурные типы сказуемых в обоих языках, способы их эквивалентной передачи, а также методические аспекты их преподавания в теории и практике перевода.